

Papp István

A BIBLIOFIL SZÖVETKEZETPOLITIKUS –
BISZTRAI FARKAS FERENC

„Aki nem ír, hanem ír” Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok. Szerkesztette, a dokumentumokat sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Farkas Judit, Ráció Kiadó, Budapest, 2007, 256 oldal, 2240 forint

Különös alakulat volt a Nemzeti Parasztpárt az 1945 és 1948 közötti időszak politikai színpadán. Pontosabban akadt néhány kitűnő koponya soraiban, akik alkatukban, életútjukban, habitusukban elég messze estek egy elképzelt parasztvezér típusától. A két legközismertebb példa Bibó István és Keresztury Dezső. Bibó manapság első számú hivatkozási ponttá vált, divatos idézni a szabadság kis köreiről szóló tételét és a zsidókérdésről írott, mélyre ásó, a komoly szembenézés igényével született tanulmányát. Ha valaki venné a fáradságot és ezeken túl elolvasná Bibónak a közösségi tulajdonról, az egyházak társadalmi szerepéről, sőt uram bocsá' a szocializmusról vallott nézeteit, rendkívüli módon meglepődne, hogy mennyire problematikus egyetlen eszmerendszer kizárólagos képviselőjeként láttatni őt. Bibó valamilyen ok folytán mégiscsak kitartott olyan emberek mellett, mint Erdei Ferenc, Németh László, Veres Péter, kiknek neve hallatán a magyar szellemi élet meghatározó gondolkodóinak egy részét kirázza a hideg. Mit kezdjünk ugyanakkor a szintén európeér műveltségű, az Eötvös Collegiumban nevelkedett, majd azt igazgató Keresztury Dezsővel, akinek 1945 előtti életútja nem érintkezett a népi mozgalommal? Mindezt a bevezetést azért bocsátottam előre, mert Bisztrai Farkas Ferenc (akit a továbbiakban az előneve nélkül említek) szintén ebbe a sorba állítható. Csicskó Mária nagyon találóan jellemezte őt úgy, hogy „egy igazi polgár a parasztpártban”.

Farkas Ferencről unokája, Farkas Judit állította össze az alább tárgyalandó gyűjteményes kötetet, amelyet azzal a várakozással vettem a kezembe, hogy vajon mennyire sikerült alátámasztani nagyapjának a fentiekben jellemzett kettős kötődését. A könyv címéül választott bon mot Szerb Antaltól származik, aki egy harmincas évekbeli, kávéházi beszélgetés alkalmával jellemezte akképpen barátját, hogy az egyetlen író, „aki nem ír, hanem ír”. Ezzel arra utalt a kiváló irodalmár, hogy Farkas rendkívül otthonosan mozgott a kortárs irodalom és képzőművészet világában, és az úri mivoltát, örökségét arra használta fel, hogy sokszor erején felül is támogassa a tehetséges alkotókat.

A kötet két nagy szerkezeti egységre bontható: az első felében tanulmányok és visszaemlékezések, míg a másodikban válogatott, eddig jobbára ki nem adott dokumentumok találhatók. Mielőtt belemennék a tartalmi elemzésbe, meg kell dicsérenem a könyv tipográfiáját: kellemes, olvasásra csábító borítóval szembesül az ember, amikor a kötetet kézbe veszi. A választás feltétlenül méltó az egykori bibliofil nagyapa emlékéhez. A Granasztói György által jegyzett előszót követően nagyjából kronologikus sorrendben, ezen belül is

tematikus bontásban követik egymást az írások, amelyekből kirajzolódik Farkas Ferenc sokoldalú közéleti munkássága és emberi portréja egyaránt. Az írások sorrendjén lehetett volna még gondolkodni, hiszen először Farkas 1945 utáni gazdaságpolitikai tevékenységéről szóló beszélgetést olvashatunk Horváth János egykori kisgazda politikussal, a jelenlegi országgyűlés korelnökével. Ezt követi Farkas Judit tanulmánya nagyapja művészeti könyvkiadó tevékenységéről, majd Kabdebó Lóránt rövid írása Szabó Lőrinc és Farkas Ferenc barátságáról. Ezután Kovács Imre nekrológiát olvashatjuk, majd visszaugrik az időben a kötet, és az 1945 utáni politikai pályaképet idézi fel Csicskó Mária tanulmányrészletével.

Úgy vélem, szerencsésebb lett volna ezt az egész pályaképet átfogó tanulmányt leköszölni, mivel akkor az olvasó már a könyv elején tisztában lenne azzal, hogy ki is volt igazából B. Farkas Ferenc. A részletekből így is összerakható a kép: régi erdélyi családban született 1903-ban Marosvásárhelyen, a nagyhírű Trefort Ágoston Gimnáziumban érettségizett, olyan barátokra szert téve, mint a későbbi kiváló műtörténész Genthon István. Közgazdasági tanulmányokat folytatott és Bécsben banktisztviselősködött. Innen vezetett útja a magyar művészeti könyvkiadásba, majd a közélet felé fordult. 1938-tól a Szabad Szó kiadója, egy évre rá a Nemzeti Parasztpárt egyik megalapítója, 1945-től parlamenti képviselője. A történelem iránt érdeklődők leginkább 1956-os szerepvállalásáról ismerik, amikor Nagy Imre koalíciós kabinetében Bibó Istvánal együtt vállalt szerepet.

A sorrendiséget ért kritika után viszont a elismerés hangján kell szólnom azokról a tanulmányokról és visszaemlékezésekről, amelyek számos új szemponttal és ismerettel gazdagították a B. Farkas Ferencről szóló ismereteinket. Horváth János elsősorban arra világított rá, hogy az infláció elleni küzdelemből és a földreformmal együtt születő problémák kezeléséből, egy alternatív szövetkezeti út kimunkálásából hogyan vette ki a részét Farkas. Az egész munka egyik legértékesebb tanulmánya Farkas Ferenc *Ars Hungarica* című könyvsorozatát mutatja be. A Bécsből hazatérő fiatalember először nyomdatulajdonosként, majd kiadóként is a kortárs művészet legjobbainak felkarolását tűzte ki célul. Eredetileg 50 kötetben szerette volna bemutatni a magyar képzőművészet egész történetét, de a rendkívül szellemi energiákat és anyagiakat is felemészítő vállalkozás végül 12 kötetre futotta. Olyan alkotók életművét méltatták ezekben a munkákban, mint Derkovits Gyula, Egry József vagy Szőnyi István. Farkas Ferenc nem csupán könyvkiadásra vállalkozott, hanem mindezt művészi köntösben kívánta véghezvinni, amely elgondolás az 1930-as évek gazdasági viszonyai között is rendkívülinek mondható. Farkas Judit nagyon alapos munkát végzett, részletekben menően elemzi Farkas Ferenc és Oltványi Imre konfliktusokkal tarkított viszonyát, amely végigkísérte szinte a sorozat minden kötetét. A könyvkiadói tevékenység során szövődtött Farkas Ferenc Szabó Lőrincsel való barátsága, mely élethossziglan tartott.

Sajnos nem kapunk választ a kötetből arra a fontos kérdésre, hogy ezt a bibliofil lelkületű, finom polgárembert mi vagy ki vitte a népi mozgalom táborába. Bár olvashatjuk Kovács Imre szép méltatását a Szabad Szó kiadóhivatalában írókkal, parasztokkal, illegális kommunistákkal egyaránt tárgyaló Farkasról, ez nem pótolja a kérdésre választ adandó hosszabb tanulmányt. Élek a jóindulatú feltételezéssel, hogy a következő esztendőekben erre a kérdésre is választ ad Farkas Judit igényes kutatómunkája során. Csicskó Mária

1991-es, részben újraközölt tanulmánya feltérképezte Farkas Ferenc 1945 utáni életútját, bár talán éppen a kötet második felében, a hagyatékban lévő dokumentumok alapján újra lehetne gondolni bizonyos részeket.

Az emlékkönyv legnagyobb értékét a második nagy fejezetben közölt források adják. 64 levelet, parlamenti felszólalást, rádióbeszédet, újságcikket közöl itt Farkas Judit, melyeknek szerzője vagy címzettje Farkas Ferenc volt. Ezek közül a dokumentumok közül 50 különösen becses forrás, mivel a család birtokában lévő hagyatékban található, így elsőként látnak napvilágot. A közölt dokumentumok 1945 és 1966 között születtek, s alapvetően kronologikus sorrendben olvashatjuk őket, néhány esetben ésszerű tematikus csoportosításában. Ennek megfelelően én is arra törekszem, hogy néhány fontosabb csomópont köré vonva mutassam be ezeket a forrásokat, amelyekből kirajzolódik B. Farkas Ferenc sokoldalú közéleti tevékenysége.

Először is több forrás világosan alátámasztja, hogy 1945 után sem hagyott fel mecénási tevékenységével, és értékes ügyeket, illetve tehetséges embereket egyaránt igyekezett patronálni. Vagyis folytatta azt a ténykedést, amelyet nyomdatulajdonosként, az *Ars Hungarica* sorozat kiadójaként elkezdett. Ha nagyságrendileg nem is, de szándékaiban és elkötelezettségében a Nyugat két bőkezű mecénásához, Fenyő Miksához és Hatvany Lajoshoz hasonlítható a fellépése. Elég arra gondolnunk, hogy a Magyar Művészeti Tanács főtitkáráként az újjáépítés nehézségei közepette is fontosnak tartotta a tudomány támogatását, ahogyan arról Szekfű Gyulának írott levele árulkodik. Az 1946-os közéleti tisztségeiről szóló felsorolásból kiderül, hogy Farkas többek között tagja volt a Baumgarten Alapítvány tanácsának, a Magyar Filmiroda Rt. felügyelő bizottságának, sőt a Magyar Képzőművészek Műalkotásait Értékesítő Szövetkezet igazgatóságának is. Ezek után aligha meglepő – miként az egyik levélben olvashatjuk –, hogy a Szentendrei Festők Társasága tiszteletbeli tagjává választotta, Szőnyi István pedig akvarelleket ajándékozott neki.

Ugyancsak ezekből a dokumentumokból derül ki, hogy Ottlik Géának segített álláshoz jutni a rádiónál, Cs. Szabó Lászlónak pedig abban, hogy igényes külföldi albumokkal gyarapítsák a Képzőművészeti Főiskola könyvtárát. Nagyon jellemző, hogy az 1953 utáni újrakezdésében is fontos szerepe jutott a könyvészetnek: bibliofil társulat létrehozását kezdeményezte, 1957-ben pedig kidolgozta *A kultúra világa* című ismeretterjesztő könyvsorozat tervét, amely nem sokkal később napvilágot is látott, természetesen az ötletgazda nevének elhallgatásával. Ezt a hozzáállását megszívlelendőnek és követendőnek tartom a nehéz körülményekről állandóan panaszkodó, de érdemi javaslatokkal kevésbé előálló konzervatív értelmiségiek számára is.

B. Farkas Ferenc Erdély iránti elkötelezettsége is világosan kiderül a közölt szövegekből. Nagyon értékes forrás Petőfi halálának évfordulóján, 1945. július 31-én, Segesvárott mondott beszéde, amelynek vezérgondolata ma is megszívlelendő: „A jövőben pedig gondoskodunk arról, hogy a magyar politikában sovinizmus többé szerephez ne juthasson. De alapvetően félreérti a magyar demokráciát az, aki ebből arra következtet, hogy demokratikus politika és magyarságtudat egymással ellentétben állnak.”

Farkas Ferenc az 1945 és 1948 közötti időszakban, a magyar történelem elveszett reformkorában elsősorban gazdaságpolitikusként vállalt részt a közügyekből. Mint az Or-

szágos Földhitelintézet elnöke az infláció, a földosztás, az új szövetkezetpolitika kérdéseivel foglalkozott. Több, a Válaszban és a Szabad Szóban megjelent cikkét olvashatjuk, amelyekből világosan kirajzolódik B. Farkas Ferenc gazdaságpolitikai krédója. Az 1945 utáni, rendkívül nehéz gazdasági időszakban a termelés megbomlott egyensúlyának helyreállítását tartotta a legfontosabb kérdésnek. Felvetette a jótételi egyezmény újragondolásának szükségességét, s azt, hogy véglegesen meg kell húzni az államosítások tervezett határát, mert ezzel lehet nyugalmat teremteni a gazdasági szereplők körében. Úgy vélte, a probléma megoldásához nem visz közelebb, ha az államigazgatás személyi költségeinek csökkentéséről remélik a megbillent egyensúly helyreállítását, de ezt erkölcsi okokból mégis szükségesnek tartotta.

Fontosnak gondolta, hogy állami védelem mellett, mégis alulról szerveződve erős szövetkezeti mozgalom alakuljon ki, mivel „A szövetkezet közösségi vállalkozás, amely a kapitalista jogrendben lehetővé teszi a közösségi elv gyakorlati érvényesülését”. Hamar felismerte azt is, hogy bár a földosztás orvosolt bizonyos társadalmi problémákat, de közgazdasági szempontból újakat is teremtett. Mint parasztpárti politikus nehéz helyzetbe került, hiszen ebben a kérdésben 1945-ben ellentmondásba kerültek a közgazdasági és a morális szempontok. Ezzel együtt úgy vélte, helyes volt a parasztság földéhségének csillapítása, ám az így létrejött, zömében életképtelen törpebirtokos mezőgazdasági struktúrát a szövetkezeti út felé kell terelni. Ez alapvetően eltért volna az ötvenes évek kolhoz-modelljétől, mivel B. Farkas Ferenc úgy vélte, hogy először állami hitellel kell támogatni a parasztságot és meggyőzni őket az összefogás szükségességéről. Farkas gazdaságpolitikai felfogásának korszerűségét és alaposságát mi sem bizonyítja jobban, hogy amellet szállt síkra, hogy a falusi népességfelesleget a mezőgazdasághoz kötődő helyi ipari üzemekben kell foglalkoztatni. Az 1960-as években kiépített téesz-melléküzemágak éppen ennek az eszmének a jegyében fogantak.

Farkas Ferenc nem csupán gazdaságpolitikus volt, hanem a Nemzeti Parasztpárt prominens személyisége is. Ennek megfelelően a párt belső ügyeiben is hallatta a hangját. A szerkesztő a kronológiát okosan megtörve csoportosította egybe Somogyi Imre, a mára elfeledett agrárközgazdász és Farkas levelezését, amit különösen drámaivá tesz, hogy Somogyi egészségről panaszkodó sorai után egyből barátjának gyászbeszédét olvashatjuk. Farkas közbenjárt Szabó Zoltán párizsi kultúrattaséi állása érdekében is.

Az itt közzétett levelekben található egy sajnálatos tévedés. A 30. számú levélben Mihályiról olvashatunk, mint aki benne van abban, hogy Szabót kinevezzék. A jegyzetek sem igazítanak el, ki is volt ő. Helyesen Mihályfi Ernő kispapja politikus, újságíró a kérdéses személy, aki ekkor a külügyi tárcát vezette.

Máig megválaszolatlan az a kérdés, hogy Farkas Ferenc miért maradt benne a parasztpártban jó barátja, Kovács Imre távozását követően. Érdekes az a levél, amit Farkas 1946 szeptemberében írt Veres Péternek a pártban tevékenykedő Györffy-kollégista fiatalokkal kapcsolatban. Ebből világosan kiderül, hogy itt a párton belüli komoly hatalmi harcról van szó, amelynek tengelyében Erdei Ferenc és Kovács Imre konfliktusa állt. Vajon mi vitte rá Farkast, aki ekkor még világosan Kovácsot támogatta Erdei ellenében, hogy néhány hónap múlva tudomásul vegye barátja távozását, és ne kövesse őt? Csupán a pártegységhez való ra-

gaskodása, ahogyan az Csicskó Mária tanulmányában olvasható? Ez az életpálya egyik kulcskérdése. A Györffy-kollégisták ügye egyébként nagy port vert fel, még az NPP politikai bizottsága is több ízben foglalkozott a kérdéssel, ahogyan ez a Svéd László szerkesztette *Megforgatott világmegforgatók* című kötetből is kiderül. Ezt a fontos forrásgyűjteményt is érdemes lett volna használni a szerkesztőnek a kérdés jelentőségének bemutatásához.

Tömörségükben is sokat mondóak B. Farkas lemondónyilatkozatai, amelyben egy csalódott, megtört politikus int búcsút a közéleti szerepvállalásnak. A mély depresszióból csupán a Nagy Imre nevével fémjelzett korszak hozta meg a lassú kilábalás lehetőségét: erről tanúskodnak a népi írók lapalapítási kérelmei, ahol B. Farkasra mint felelős szerkesztőre számítottak volna. Az újbóli politizálás csúcspontját a forradalom napjaiban elmondott rádióbeszédei jelentik. B. Farkas Ferenc politikai pályafutásának lezárulása szoros összefüggésben állt azzal, hogy két hónap alatt kiderült, a fokozatosan megerősödő MSZMP nem szán semmiféle, mégoly korlátozott szerepet sem egy újjáalakuló parasztpártnak. Farkas 1957. május 8-án Szabó Pálhoz és Veres Péterhez írott levelében szimbolikusan is átadja a párthelyiség kulcsait, és megvonja saját pályafutásának mérlegét is: „Tartottam magam a hagyományhoz, amely a Parasztpártot a szocializmus irányában való haladás s a nemzeti öntudat demokratikus és népi értelmezése szempontjából jellemzi.”

A kötet első felében közölt írások között található Györffy Miklós filmesztéta rendkívül megkapó és magával ragadó visszaemlékezése, amelyben a keresztapjáról rajzol hallatlanul vitális, kedves és elmélyült portrét. Igen helyesen döntött Farkas Judit, amikor beaválogatta a kötetbe ezt az írást, mivel nagyon életszerűvé teszi a szentendrei családi házban ebéd után szivarozó, a közélet dolgairól okosan bölcselkedő, s ezzel keresztfiát lenyűgöző B. Farkas Ferenc alakját. Úgy vélem, Györffy Miklós, bár nem történész, de mégis rátapintott keresztapja habitusának lényegére: „Hordozta magában azt a magyar dzsentri és polgári hagyományt, annak is nemes erdélyi válfaját, amelyet a bolsevizmus igyekezett nyomtalanul eltörölni, ugyanakkor különleges érzéssel hangolódott rá olyan kortárs eszmékre és mozgalmakra, sőt vált maga is erjesztő kovászukká, amelyek a jövőbe mutattak.”

Pontosan ez a világlátás magyarázhatja, miért kerültek a szegényparasztságtól származásukban oly messze álló gondolkodók, mint Bibó István, Keresztury Dezső vagy B. Farkas Ferenc mégis a Nemzeti Parasztpártba. A több nemzedéken keresztül kikristályosodott, letisztult szemlélet, a lényeglátás képessége révén felismerték, milyen égető társadalmi gondok megoldását kívánja a parasztpárt, s ez a problémaérzékenység vitte őket abba a táborba. Természetesen ez a leegyszerűsítő magyarázat még további elmélyült vizsgáldást kíván, s ehhez szolgálhat segítségül a Farkas Judit szerkesztette emlékkönyv, amely kisebb egyenetlenségeivel együtt is méltó mementóként szolgál.